

Я. І. Маслоvaкандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНТИКОРУПЦІЙНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Дослідження присвячено проблематиці визначення антикорупційних зобов'язань, які застосовуються до юридичних осіб. Акцентовано увагу на тих зобов'язаннях, які висуваються до юридичної особи в цілому, а не посадових осіб юридичної особи.

Виокремлено підстави застосування антикорупційних зобов'язань до юридичних осіб, залежно від їх додаткових ознак, наступним чином: 1) на юридичних осіб незалежно від їх диференційованих ознак застосовуються загальні зобов'язання щодо запобігання корупції; 2) на юридичних осіб, які є державними, комунальними підприємствами, господарськими товариствами та, які відповідають окремим вимогам – зобов'язання щодо прийняття Антикорупційної програми; 3) на юридичних осіб, у яких прийнято Антикорупційну програму – зобов'язання щодо призначення Уповноваженого.

Встановлено, що зобов'язання щодо прийняття Антикорупційної програми є примусово-добровільним, тобто для визначених юридичних осіб – це обов'язкова умова функціонування, а для інших – вибір слідування принципам демократичної та правової держави. Зазначено, що юридичні особи, які на добровільній основі виконали зобов'язання щодо прийняття Антикорупційної програми, апriori беруть на себе зобов'язання щодо виокремлення Уповноваженої особи, тому що це невід'ємний елемент Антикорупційної програми.

Визначено, що зобов'язання забезпечення розробки та вжиття заходів, які є необхідними та обґрунтованими для запобігання і протидії корупції у діяльності юридичної особи полягає у виконанні таких обов'язків: здійснювати відповідні антикорупційні заходи; здійснювати заходи, які спрямовані на виявлення та усунення корупційних ризиків у діяльності юридичної особи; зобов'язати працівників юридичної особи не вчиняти та не брати участі у вчиненні корупційних правопорушень, пов'язаних з діяльністю юридичної особи; зобов'язати працівників юридичної особи утримуватися від поведінки, яка може бути розціненою як готовність вчинити корупційне правопорушення, пов'язане з діяльністю юридичної особи; зобов'язати працівників юридичної особи невідкладно інформувати про випадки, які можуть сприяти корупції.

Ключові слова: юридичні особи, запобігання корупції, антикорупційні зобов'язання, антикорупційна програма, Уповноважений юридичної особи.

Постановка проблеми. Діяльність з запобігання корупції є одним із пріоритетних завдань Української держави. Реформування системи державного управління, з одного боку, та удосконалення чинного законодавства щодо запобігання корупції в частині імплементації стандартів Європейського Союзу – з іншого, зумовили необхідність теоретичного переосмислення ряду наукових положень в сфері запобігання корупції. Запобігання корупції у діяльності юридичних осіб має порівняно коротку практику застосування, але оновлення антикорупційних заходів в частині їх поширення не лише на фізичних осіб, але й юридичних, потребує теоретичного опрацювання та являється нагальним напрямком пізнання в науковому аспекті.

Актуальним є дослідження обов'язків, що встановлюються для юридичних осіб у відповідності з оновленим антикорупційним законодавством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика запобігання корупції в різних її специфікаціях досліджувалась у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, таких як: Д.В. Гудков, О.Р. Дашковська, І.А. Дьомін, С.А. Задорожній, О.В. Клок, Д.Г. Михайленко, В.В. Нонік, Т.В. Хабарова, М.І. Хавронюк, О.П. Хамходера та інших. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено антикорупційній діяльності, питання впливу антикорупційного законодавства на статус юридичних осіб, потребують уточнення та узагальнення, що обумовлює вибір теми дослідження.

Мета статті – дослідити антикорупційні зобов'язання, що застосовуються до юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як перейти до аналізу антикорупційних зобов'язань, що встановлені для юридичних осіб, необхідно з'ясувати про яких юридичних осіб йдеться. Вказаний аспект нерозривно корелює з відповідним переліком зобов'язань. Проаналізувавши положення антикорупційного законодавства, приходимо до висновку, що: 1) на юридичних осіб незалежно від їх диференційованих ознак застосовуються вимоги ст. 61 Закону України «Про запобігання корупції»; 2) на юридичних осіб, які є державними, комунальними підприємствами, господарськими товариствами (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує сімдесят мільйонів гривень та тих, які виступають учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень – вимоги ст. 62 Закону України «Про запобігання корупції» (зобов'язання щодо прийняття Антикорупційної програми); 3) на юридичних осіб, у яких прийнято Антикорупційну програму – ст. 64 Закону України «Про запобігання корупції» (зобов'язання щодо призначення Уповноваженого) [1].

Акцентуємо увагу на тому, що у цьому дослідженні зобов'язання, які висувуються до посадових осіб юридичної особи як прирівняних до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не є предметом доктринального аналізу. Йдеться про як про вимоги антикорупційного фінансового контролю, так і про обмеження, що визначені антикорупційним законодавством.

Загалом, відповідно до ч. 1 ст. 62 Закону України «Про запобігання корупції» на юридичних осіб покладено зобов'язання щодо забезпечення розробки та вжиття заходів, які є необхідними та обґрунтованими для запобігання і протидії корупції у діяльності юридичної особи [1].

Вказане зобов'язання полягає у виконанні таких обов'язків: здійснювати відповідні антикорупційні заходи; здійснювати заходи, які спрямовані на виявлення та усунення корупційних ризиків у діяльності юридичної особи (в тому

числі, з залученням незалежних експертів для проведення аудиту); зобов'язати працівників юридичної особи не вчиняти та не брати участі у вчиненні корупційних правопорушень, пов'язаних з діяльністю юридичної особи; зобов'язати працівників юридичної особи утримуватися від поведінки, яка може бути розціненою як готовність вчинити корупційне правопорушення, пов'язане з діяльністю юридичної особи; зобов'язати працівників юридичної особи невідкладно інформувати про: а) випадки підбурення до вчинення корупційного правопорушення, пов'язаного з діяльністю юридичної особи; б) випадки вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень іншими працівниками юридичної особи або іншими особами; в) про виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів.

Однак діючим антикорупційним законом не виділено у положення статті права та обов'язки засновників та працівників юридичної особи. Антикорупційні права вказаних осіб визначені Типової антикорупційною програмою юридичної особи, затвердженою рішенням НАЗК № 75 від 02.03.2017 року [2] (далі – Типова антикорупційна програма). Так, у відповідності до п. 1 розділу V Типової антикорупційної програми засновники (учасники), керівник, працівники та інші особи, що діють від імені юридичної особи, мають право: 1) надавати пропозиції щодо удосконалення Антикорупційної програми; 2) звертатися до Уповноваженого за консультаціями щодо виконання Антикорупційної програми та роз'ясненнями щодо її положень.

Примітним є те, що зобов'язання щодо прийняття Антикорупційної програми є примусово-добровільним. Це означає, що для визначених юридичних осіб – це обов'язкова умова функціонування, а для інших – вибір слідування принципам демократичної та правової держави. При цьому, юридичні особи, які на добровільній основі виконали зобов'язання щодо прийняття Антикорупційної програми, апіорі беруть на себе зобов'язання щодо виокремлення Уповноваженої особи. Це пов'язано з тим, що визначення правового статусу Уповноваженого є невід'ємним елементом Антикорупційної програми.

Зобов'язання про вироблення Антикорупційної програми є елементом трирівневої системи планування запобігання та виявлення корупції. Цю систему становлять:

1) засади антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія), які визначаються Верховною Радою України;

2) державна програма з виконання Антикорупційної стратегії, яка затверджується Кабінетом Міністрів України;

3) антикорупційні програми, що приймаються в органах влади, публічному та приватному секторах.

Антикорупційна програма є документом, який затверджується у органах державної влади, органах місцевого самоврядування, юридичних особах публічного та приватного права.

На нашу думку, метою Антикорупційної програми є вжиття додаткових і посилення існуючих заходів, спрямованих на ефективне і дієве запобігання проявам корупції в органах та підрозділах юридичної особи, шляхом створення ефективної системи мінімізації виявлених у діяльності юридичної особи корупційних ризиків, впровадження механізмів добросовісності та підвищення рівня довіри громадян до діяльності органів та підрозділів юридичної особи.

Сфера застосування Антикорупційною програмою є обов'язковою для виконання усіма працівниками юридичної особи як публічного, так і приватного права, включаючи посадових осіб усіх рівнів, керівників, засновників (учасників), а також для усіх суб'єктів господарської діяльності (філій, підрозділів, дочірніх підприємств), над якими вона здійснює контроль.

На законодавчому рівні сфера застосування Антикорупційної програми врегульована статтями 19, 62 Закону України «Про запобігання корупції» [1].

Частиною 1 статті 19 Закону України «Про запобігання корупції» встановлено, що Антикорупційні програми приймаються в: Адміністрації Президента України, Апараті Верховної Ради України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки України, міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, державних цільових фондах – шляхом затвердження їх керівниками; Апараті Ради національної безпеки і оборони України шляхом затвердження Секретарем Ради національної безпеки і оборони України; Національному банку України шляхом затвердження Правлінням банку; Рахунковій палаті, Центральній виборчій комісії, Вищій раді правосуддя, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласних радах,

Київській та Севастопольській міських радах, Раді міністрів Автономної Республіки Крим шляхом затвердження їх рішеннями [1].

Антикорупційний закон не визначає вичерпного переліку органів влади, в яких приймаються антикорупційні програми, водночас включає постійно діючі допоміжні органи, органи виконавчої влади, конституційні органи, органи місцевого самоврядування, юрисдикція яких поширюється на область, та містить формулювання «інші державні органи, юрисдикція яких поширюється всю територію України». До таких органів можна віднести, наприклад, національні комісії, які здійснюють регулювання у певній сфері (енергетики та комунальних послуг, зв'язку та інформатизації, ринків фінансових послуг, цінних паперів, фондового ринку), НАБУ, вищі органи судової влади тощо [3].

Антикорупційна програма затверджується шляхом прийняття відповідного розпорядчого документа (розпорядження, наказ) відповідним органом влади про її затвердження. На самій Антикорупційній програмі зазначається посилання на назву, дату і номер розпорядчого документа, яким її затверджено. Розпорядчий документ підписує керівник органу влади, а якщо розпорядчий документ приймається колегіально – керівник колегіального органу. Антикорупційну програму підписує керівник уповноваженого підрозділу/уповноважена особа (вказується посада особи, яка підписує, прізвище та ініціали, проставляється особистий підпис).

Антикорупційні програми підлягають погодженню НАЗК, а порядок підготовки, подання антикорупційних програм на погодження до НАЗК та здійснення їх погодження визначаються рішенням НАЗК № 1379 від 08 грудня 2017 року [4].

Антикорупційні програми подаються на погодження НАЗК протягом 3 робочих днів із дня їх затвердження, у двох примірниках (оригінал і завірена в установленому законодавством порядку копія антикорупційної програми (із додатками)).

Процес погодження антикорупційних програм складається з етапів аналізу їх положень щодо відповідності Закону України «Про запобігання корупції» [1], Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженої рішенням НАЗК №126 від 02 грудня 2016 року [5] та Порядку підготовки, подання антикорупційних програм на погодження НАЗК №1379 від 08 грудня 2017 року [4], а також при-

йняття НАЗК рішень щодо погодження антикорупційних програм. Аналіз антикорупційних програм, які надійшли до НАЗК на погодження, здійснює структурний підрозділ апарату НАЗК, до повноважень якого належить організація роботи із запобігання та виявлення корупції.

Можна виокремити такі групи вимог, що висуваються до Антикорупційних програм:

1) загально-змістовного характеру, яких визначено у профільному законодавстві (наприклад, щодо обов'язкових структурних складових);

2) логічно-граматичного характеру (наприклад, щодо зрозумілості та послідовності, однозначності тлумачення);

3) темпорального характеру (наприклад, щодо викладу змісту в теперішньому та майбутньому часі з зазначенням дня та/або місяця року, крім заходів, які здійснюються на постійній чи періодичній основі, під час визначення строків виконання яких вживається формулювання «постійно», «протягом року», «щокварталу» тощо).

В оприлюднених програмах уже спостерігається наявність типової помилки – непогодження Антикорупційної програми з колективом. В окремих випадках у наказ про затвердження Антикорупційної програми навіть написано «ознайомити посадових осіб з положенням Антикорупційної програми в частині, що їх стосується». Програма в обов'язковому порядку має бути погоджена з трудовим колективом. Більш того повний текст Антикорупційної програми повинен перебувати в постійному відкритому доступі для працівників юридичної особи. Положення щодо обов'язковості дотримання Антикорупційної програми включаються до трудових договорів, правил внутрішнього розпорядку юридичної особи, а також можуть включатись до договорів, які укладаються юридичною особою.

Щодо зобов'язання про виокремлення в штаті юридичної особи Уповноваженого визначено статтею 64 Закону України «Про запобігання корупції».

Так, відповідно до частини першої вищезазначеної статті Уповноважений є посадовою особою юридичної особи, що призначається відповідно до законодавства про працю керівником юридичної особи або її учасниками (засновниками) у порядку, передбаченому ухваленною антикорупційною програмою.

З аналізу змісту цієї частини антикорупційного нормативно-правового акту вбачається, що, по-перше, така особа має статус «посадо-

вої особи». Нормативне визначення терміну «посадова особа юридичної особи» закріплено в п. 24 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ринок природного газу» [6], під нею розуміється фізична особа – голова або член наглядової ради, виконавчого органу (голова та члени колегіального виконавчого органу; особа, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу), ревізійної комісії, ревізор, а також голова та члени іншого органу юридичної особи, якщо утворення такого органу передбачено статутом або іншим установчим документом такої юридичної особи.

Крім цього, у багатьох нормативно-правових актах, як законодавчих, так і підзаконних, закріплено термін «посадова особа», «посадові особи», аналіз змісту яких дає підстави для висновку, що в характеристиці цих осіб акцентується на: а) зайнятті керівних посад (або заступників); б) виконанні цими особами організаційно-розпорядчих, консультативно-дорадчих, адміністративно-господарських функцій (у тому числі виконання функцій за спеціальними повноваженнями).

По-друге, ця посадова особа (Уповноважений) має працювати:

1) у державному підприємстві;

2) у комунальному підприємстві;

3) державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує сімдесят мільйонів гривень;

4) юридичних осіб, які є учасниками попередньої кваліфікації, учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень.

По-третє, призначається на посаду Уповноваженого відповідна фізична особа згідно з трудовим законодавством України.

По-четверте, призначатись Уповноважений може лише двома групами суб'єктів: а) керівником однієї з перелічених вище юридичних осіб, на якій працює фізична особа, що призначається як Уповноважений; б) учасниками (засновниками) відповідних юридичних осіб.

По-п'яте, порядок призначення такої особи обов'язково має бути закріплений в ухваленій

в цій юридичній особі антикорупційній програмі. На вказаний недолік у діяльності районних державних адміністрацій зазначається в Інформації щодо утворення (визначення) уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у відповідних структурах станом на 01 січня 2018 року, який розміщений на офіційному сайті НАЗК.

Вимоги до Уповноваженого встановлюється у ч. 2 ст. 64 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до якого Уповноваженим може бути фізична особа, яка здатна за своїми діловими та моральними якостями, професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні обов'язки.

Крім цього, вважаємо за необхідне звернути увагу, що первісна редакція статті встановлювала також деякі інші вимоги, зокрема віковий та професійний цензи. Однак Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року №198-VIII [7] вказані цензи скасовано.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 156.

2. Про затвердження Типової антикорупційної програми юридичної особи: Рішення Національного агентства України з питань запобігання корупції № 75 від 02.03.2017 року. URL: (дата звернення: 04.04.2021 р.)
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. Хавронюк М.І. Київ: Ваіте, 2018. 472 с.
4. Про затвердження Порядку підготовки, подання антикорупційних програм на погодження до Національного агентства з питань запобігання корупції та здійснення їх погодження: рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 08.12.2017 № 1379. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/rishennya-08-12-2017-1379-pro-zatverdzhennya-poryadku-tovky-podannya-antykorpustsijnyh-program-na-pogodzhennya-do-natsionalnogo-agentstva-z-pytan-zapobigannya-koruptsiyi-ta-zdijsnennya-yih-pogodzh/> (дата звернення: 04.04.2021 р.)
5. Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: рішення НАЗК №126 від 02 грудня 2016 р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 4. Ст. 811.
6. Про ринок природного газу : Закон України від 09 квітня 2015 року. –URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19> (дата звернення: 04.04.2021 р.)
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лютого 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19> (дата звернення: 04.04.2021 р.)

Maslova Ya. I. Anti-corruption obligations regarding legal entities

The study is devoted to the issue of defining anti-corruption obligations that apply to legal entities. Attention is focused on those obligations that are put forward to the legal entity as a whole, and not to the officials of the legal entity.

The grounds for applying anti-corruption obligations to legal entities, depending on their additional features, are distinguished as follows: 1) general obligations to prevent corruption are applied to legal entities regardless of their differentiated features; 2) on legal entities that are state, communal enterprises, business associations and that meet certain requirements - an obligation to adopt the Anti-Corruption Program; 3) for legal entities that have adopted the Anti-corruption program - obligations regarding the appointment of the Commissioner.

It was established that the obligation to adopt the Anti-Corruption Program is compulsory and voluntary, that is, for certain legal entities it is a mandatory condition for functioning, and for others it is a choice to follow the principles of a democratic and legal state. It is noted that legal entities that have voluntarily fulfilled their obligations to adopt the Anti-Corruption Program, a priori undertake the obligation to separate the Authorized Person, because this is an integral element of the Anti-Corruption Program.

It was determined that the obligation to ensure the development and implementation of measures that are necessary and justified for the prevention and counteraction of corruption in the activity of a legal entity consists in the fulfillment of the following duties: to implement appropriate anti-corruption measures; implement measures aimed at identifying and eliminating corruption risks in the activity of a legal entity; to oblige the employees of the legal entity not to commit and not to participate in the commission of corruption offenses related to the activities of the legal entity; to oblige the employees of the legal entity to refrain from behavior that can be considered as readiness to commit a corruption offense related to the activity of the legal entity; to oblige employees of a legal entity to immediately inform about cases that may contribute to corruption.

Key words: legal entities, prevention of corruption, anti-corruption obligations, anti-corruption program, Authorized person of a legal entity.